

עליית בית שני

אֲנִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עַר קוֹל דּוֹדִי דּוֹפֵק פֶּתַחַי לִי אַחֲתֵי רַעֲיָתִי יוֹנְתֵי תַמְתֵּי שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא טַל קְוֹצוֹתַי רְסִיסֵי לִילָה: ...
קִמְתִּי אֲנִי לִפְתַּח לְדוֹדִי וְיָדִי נָטְפו מוֹר וְאַצְבְּעֵתִי מוֹר עֵבֶר עַל כַּפּוֹת הַמְנַעוּל: פֶּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חִמַּק עֵבֶר
נִפְשִׁי יִצָּהָ בְּדַבְּרוּ בְּקִשְׁתֵּיהֶו וְלֹא מִצָּתֵיהֶו קָרָאתִיו וְלֹא עָנְנִי: (שיר השירים ה ב-ו).¹

שיר השירים רבה פרשה ה (דונסקי סימן ה) – למה נקטעה עליית בית שני²

"קמתי אני לפתוח לדודי" - קמתי אני ולא אומות העולם.³ תרגם רבי יעקב בר אבונה קמי ר' יצחק: כתיב: "ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלוים" (עזרא א ה); ליהודה שהוא מלך, ובנימין שבית המקדש בחלקו.⁴ לכהנים - מפני העבודה, וללוים - מפני הדוכן, "לפתוח לדודי" - בתשובה, "וידי נטפו מור" - מררים, דגור כורש ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבר.⁵

א"ר יוחנן: כתיב: "חשך השמש בצאתו" (ישעיה יג ט), לווי הוה קבל ההוא יומא ולא דנחה.⁶ יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממת. אמר: מה טיבה של מדינה זו שוממת? איך הם הַזְהָבִים? איך הם הַכֶּסֶפִים? אמרי לו: ולא אתה הוא שגזרת ואמרת כל היהודים יצאו ויבנו את בית המקדש? מהם הַזְהָבִים ומהם הַכֶּסֶפִים. הא דסלקין למבנא מקדשא.⁷ באותה שעה גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור.⁸

דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה, אמרו: מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על ארץ ישראל.⁹ עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה. ולמה לא עלה באותה שעה עזרא? שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה. ויעלה ברוך בן נריה! אלא אמרי: ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה, ואפילו בגלגלטיקא לא היה יכול להיטען.¹⁰ אמר ריש לקיש: מהקב"ה היה שלא עלה עזרא באותה שעה, שאילו עלה עזרא באותה שעה, היה לשטן לקטרג ולומר: מוטב שישימש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול. ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול, אבל עזרא, ע"י שהיה אדם צדיק, לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. א"ר

¹ ראו דברינו **קול דודי** במועד זה בשנה האחרת, שם התמקדנו בדרשות על יציאת מצרים, בקריאת הודו בדפיקתו בדלת להוציא את בני ישראל ממצרים, וכידוע לא כולם נענו ויצאו רק אחד מחמישה (20%)! ולשיטה אחרת אחד מחמישים ואפילו מחמש מאות! מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא פרשה יב). ולצידם ערב רב. (השילוב של שני גורמים אלה מעלה את השאלה הקשה: מי הם בעצם "יוצאי מצרים", מי עמד מול הר סיני? ראו דברינו **גם ערב רב עלה** איתם בפרשת בא). בדף **קול דודי** סיימנו בדרשה על עליית בית שני, גם שם דפק הודו ושמע מי שמע ועלה מי שעלה (וחזרו הדברים בשלישית גם בימינו כידוע). שם קצרנו בנושא עליית בית שני והבטחנו לחזור ולדון בו בהרחבה בהזדמנות אחרת. והנה הגיעה השעה לקיים ההבטחה.

² מהדורת שמשון דונסקי, דביר, ירושלים תל אביב, 1980. פה ושם תרגמנו קטעים מארמית לעברית עפ"י פירוש זה.

³ פירוש עץ יוסף (המובא בדונסקי) מסביר שקטע זה מתייחס למסופר להלן בשיר השירים רבה ז יג שבין כל הנבחרים מכל האומות, לעמוד לשרת לפני נבוכדנצר, רק חנוניה, מישאל ועזריה, לא השתחוו לפסל שבנה. אבל לפי העניין, מדובר בעלייה לארץ ובמי כורש ולא בימי נבוכדנצר ואם כך, אז הרי לפנינו פירוש השונה מכל מה שנראה להלן, היינו שהעלייה בבית שני, הגם שהייתה לכתחילה ברשות האומות (כורש), נקבעה, בסופו של דבר, ע"י הרצון של עם ישראל, לטוב או למוטב, להיענות לפתח זה שכורש פתח בפניהם. כך נראה לפי המשך הדרשה, ובפרט עקב הזכרת מלכות יהודה: "ליהודה שהוא מלך". אך עדיין הביטוי: "קמתי אני ולא אומות העולם" דורש ביאור. אם לא חלו בו ידיים, נאמר שהדרשן סבור שעליית בית שני הגם שהייתה בחסד האומות, הייתה תלויה בסופו של דבר בנכונותו של עם ישראל לקום ולעלות לארץ. ובימינו, מזכירים הדברים את קריאתו של ויצמן: **עם ישראל איכה**, לאחר שבשנות העשרים של המאה העשרים, בעקבות הצהרת בלפור, לא התממשה עלייה גדולה לארץ.

⁴ וגם בחלקו של יהודה, ראו יומא יב ע"א: "מה היה בחלקו של יהודה - הר הבית, הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין - אולם, והיכל, ובית קדשי הקדשים. ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין, ובה היה מזבח בנוי. ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום, שנאמר: חופף עליו כל היום".

⁵ בסופו של דבר, הוחמצה השעה והקימה הראשונה הפכה להחמצה והמור הטוב הפך למררים. כורש שינה דעתו, מסיבה שעוד נראה להלן, ומי שלא נענה לקריאה הראשונה (והשנייה, עזרא ונחמיה) ולא עבר את הפרת מערבה, שוב לא יכול היה לעבור ולעלות לארץ. אולי בודדים כן, אבל לא בהמונים, לא כחומה, ולא עוד ברשות מדינית ברורה. בין כך ובין כך, הודו חמק עבר.

⁶ הלוואי ולא זרח השמש באותו היום. היום בו שינה כורש את דעתו וגזר שאין יותר רשות לעלות לארץ.

⁷ כורש, שיצא לטייל במדינה לא הבין לאן נעלמו כל בעלי המלאכה וענו לו: אתה הוא שהרשית ליהודים לעלות לארץ, והם, שהיו כנראה חלק ניכר מהצורפים במדינה, חסרים כעת. יציאת היהודים פוגעת בכלכלת המדינה, ודאי לזה לא התכוון כורש. ראו אגב בראשית רבה סא ז גגם במצרים, עפ"י המדרש כמובן, היו היהודים עוסקים בצורפות כסף וזהב.

⁸ כורש משנה דעתו ומוציא "ספר לבן". ראו על כך בעזרא סוף פרק ד. אבל עפ"י המדרש, הסיבה לא הייתה המריבות וההלשנות והסכסוכים שהיו בארץ ישראל, בין עולי בבל ובין עמי הארץ, ובדומה לספר הלבן של הבריטים במאה העשרים, אלא הפגיעה בכלכלת פרס. אולי המדרש מגזים כאן קצת, אבל לשיטה זו אין להאשים את גולי בבל שלא עלו לארץ, כפי הדעות שנראה בהמשך.

⁹ "על ארץ חמדה טובה שרצית והנחלת לאבותינו". ראו דברינו **ברכת המזון** בפרשת מסעי שברכת הארץ נתקנה רק כשנכנסו לארץ. לא ברור מאיפה לקח המדרש את עליית דניאל לארץ, אך כך הוא גם במדרש תנחומא פרשת נח סימן ה: "... דניאל ראה בנין בית ראשון וראה חרב וחזר וראה בנין בית שני". ומה אירע לדניאל שחזר לבלב? סתם המדרש ולא גילה לנו.

¹⁰ גלנטיקא או לקטיקה או גלוגדקא, מילה ביוונית שפירושה אפיריון. ראו קהלת רבה ט א: "וישאו בני ישראל את יעקב אביהם - בגופו, ואפילו בגלגלטיקא לא היה יכול להיטען".

סימון: קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להיעקר ממקומה. - "על כפות המנעול", שמשם ננעל פרת לפניהם.¹¹

דבר אחר: "קמתי אניי" - ולא אומות העולם. "לפתוח לדודי" - בתשובה, "וידי נטפו מור" - מררים, שאמרת לעל: "אלה אלהיך ישראל" (שמות לב ד). "ואצבעותי מור עובר" - , אעפ"כ מור עובר - עבר על מררי, שנאמר: "וינחם ה' על הרעה" (שם שם יד), "על כפות המנעול" - שמשם ננעל בפניהם שלא יכנסו לארץ ישראל.¹²

שיר השירים רבה (דונסקי) פרשה ח סימן יא – לא עלו כחומה

רבנן פתרי קרא בעולי גולה.¹³ "אחות לנו קטנה" - אלו עולי גולה, "קטנה" - שהיו דלים באוכלוסין, "ושדים אין לה" - אלו חמישה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון, ואלו הן: אש של מעלה, ושמן המשחה, ארון, רוח הקודש, ואורים ותומים.¹⁴ ... "מה נעשה לאחותנו" - מה נעשה ביום שיגזור כורש: "די עבר פרת עבר די לא עבר לא יעבור". "אם חומה היא" - אילו ישראל העלו חומה מבבל, לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית.¹⁵ רבי זעירא יצא לשוק לקנות מקח מסוים. אמר למוכר: שקול כיאות (תן מידה יפה). אמר לו: אין אתה הולך מכאן, בבלי שאבותיך החריבו את בית המקדש.¹⁶ באותה שעה אמר ר' זעירא: האם אין אבותי כאבותינו של זה? נכנס לבית הוועד ושמע קולו של רבי שילא שיושב ודורש: "אם חומה היא" - אילו עלו ישראל חומה מן הגולה, לא חרב בית המקדש פעם שנייה. אמר: יפה לימדני עם הארץ.¹⁷

מסכת יומא דף ט עמוד ב – יחס אנשי ארץ ישראל לבני בבל

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו: ראשונים שנתגלה עונם - נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם - לא נתגלה קצם.¹⁸ אמר רבי יוחנן: טובה ציפורנם של ראשונים מכריסם של אחרונים. - אמר ליה ריש לקיש:

¹¹ בקיצור, הרבה סיבות טובות למה לא לעלות לארץ ישראל, משם ומפה. משם, שאי אפשר לעזוב את הזקנים, את המשפחה ואת המורים – הרבנים. והם עצמם, כבר זקנים ולא יכולים לעלות (והרי בכל רגע יהיה מצב כזה). וסיבות מפה, שלא ירבו חו"ח מחלוקות בישראל, מי יהיה הרב הראשי, מי ראש אב בתי הדין, מי ראש הסוכנות היהודית ומי מנהל קול ציון לגולה וכו'. העיקר היא "זכות אבות" ושמירה על שלשלת הייחוסין. וארץ ישראל תחכה לבניה ולבנותיה שיבואו בבוא העת ... ראו דברינו [כבוד אב ואם ועליה לארץ](#) בפרשת לך לך.

¹² לכאורה זו דרשה שונה המדברת אמנם על יציאה דומה וקודמת ליציאת בבל, היא יציאת מצרים ובהקשר עם חטא העגל. אלא שהסיבות המדברת על ארץ ישראל שנעלה בפניהם, יוצרת בכ"ז קשר לעניינינו, בנוסף לסמיכות המדרשים (שהיא אולי מעשה ידי העורכים). הקשר הכללי בין חטא העגל לחטא המרגלים יסודו בפסוק: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" (שמות לב לד), הקובע שלמרות שנאמר: "וינחם ה' על הרעה", כפי שהמדרש שלנו מביא, נשאר "חוב קטן" שנגבה מעם ישראל בכל דור ודור. כדברי הירושלמי במסכת תענית פרק ד הלכה ה: "אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטיו של עגל". אבל את הקשר לחטא המרגלים ולארץ ישראל, מצאנו דווקא בחיבור של פירוש רש"י לשמות לב לד: "ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל"; עם דבריו בספר במדבר יד לג: "זהו שנאמר (שמות לב, לד) וביום פקדי, במרגלים, ופקדתי עליהם חטאתם". נראה שאולי גם המדרש שלנו מצטרף לקו זה של "חטאים קדומים" ולא עוד אלא שהוא מעצים את אפקט חטא העגל עד תקופת עליית בית שני שלא הזדרזו בה. ראו דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשת כי תשא.

¹³ פתר קרא, היינו, דרש את הפסוק שנדרש להלן בעולי הגולה, היינו שבשי ציון שבתחילת ימי בית שני. הפסוקים שמדרש זה והבאים אחריו דנים עליהם הם משיר השירים ח ח-ט: "אחות לנו קטנה וישיב און לה מה נעשה לאחיתנו ביום שידיבר בה: אם חומה היא נבנה עליה טירת פסוף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז". מילת המפתח כאן היא ה"חומה".

¹⁴ ראו יומא דף כא ע"ב: "אלו חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים". והיה גם הבדל במחיצה שהפרידה בין ההיכל לדביר. ראו דברינו [מעשה הפרוכת](#) בפרשת תרומה.

¹⁵ אילו עלו בני ישראל כולם כחומה אחת (הרבה, בשורה או חזית אחת, כחומה חזקה) ונענו כולם לקריאתו של כורש, היה המפעל גדול וחזק עד שלא היה נחרב הבית בשנית. ראו הצעתו של תורה תמימה בפירושו על הפסוק בשיר השירים ח הערה נב להסביר את נושא ה"חומה" על פי הפסוק ביואל ב ז: "כאנשי מלחמה יעלו חומה". אבל לא נראה שהכוונה כאן היא שהיו עולים כצבא מלחמה. ועכ"פ, מבבל שלא עלו כחומה יצאה האמירה של רב יהודה על השבועה שלא לעלות בחומה (כתובות קיא ע"א).

¹⁶ נראה שלא סירב למכור לו, אלא שליווה את המקח בתוכחה וגערה ואולי גם השתהה. כאומר: לא תזוז מכאן עד שתשמע מה שיש לי לומר לך. ועל מי יצא קצפו של האיש (טברייני?)? על ר' זעירא שסרב לשמוע לרב יהודה (בהערה הקודמת והבאה) ועלה לארץ!

¹⁷ דווקא לר' זירא שעלה מבבל לארץ ישראל לא היה מגיע יחס כזה, אבל הוא קיבל זאת באהבה וראה בכך חלק מ"קליטת עלייה" וייסורי ארץ ישראל שבהם "הצטיינו" ילידי הארץ, מאז ומתמיד, בבואם לקבל פני העולים החדשים. ראו בגמרא שבת מא ע"א, כיצד הוא משתמט מרב יהודה רבו פסוק: "כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה", ועולה בסוף לארץ בניגוד לרצונו. ראו גם כיצד הוא חוצה את הירדן עם בגדיו בחפזו להיכנס לארץ ומצטדק ואומר: "מקום שמשא ואהרון לא זכו להגיע אליו, מי יאמר שאני אזכה?" (כתובות קיב ע"א, ירושלמי שביעית פרק ד הלכה ז). ובתחילת לימודו בארץ ישראל (אצל ר' יוחנן בטבריה) הוא צם מאה תעניות, כדי לשכוח את תורת חוץ לארץ (בבא מציעא פה ע"א). וכאן הוא מקבל באהבה את מה שעשה לו אותו מוכר.

¹⁸ גלות בית ראשון הייתה לזמן קצוב של שבעים שנה (קשור בחונו המעגל שישן שבעים שנה, [בדברינו בשמיני עצרת](#)) כפי שהובטח לעם ישראל ע"י ירמיהו הנביא: "כי לה אָמר ה' פי לפי מלאת לִבְבִל שְׁבַע שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמַתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבַרֵי הַטּוֹב הַלְשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" (ירמיהו כט ז), אבל הגלות השנייה, זו שלאחר חורבן בית שני, אין לה קצבה ואין יודע עד מתי. החכמים המוזכרים כאן, ר' יוחנן, ר' אלעזר ולהלן ריש לקיש, הם דור שני לאמוראים, זמנם הוא כ-200 שנה לאחר החורבן ועדיין בית המקדש שמשם. ראו בגמרא שם את ההשוואה הידועה בין חטאים של אנשי בית ראשון ובית שני: "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים ... אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה

אדרבה, אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות - קא עסקי בתורה! אמר ליה: בירה תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. שאלו את רבי אלעזר: ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? - אמר להם: תנו עיניכם בבירה. איכא דאמרי, אמר להם: עידיכם בירה.¹⁹

ריש לקיש הוי סחי בירדנא. אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא! סנינא לכו, דכתיב: "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" (שיר השירים ח ט). אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו. עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו...²⁰ כדתניא: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ועדיין היו משתמשין בבת קול...²¹

כי אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה: לאו היינו טעמא. אי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא הוה שריא שכינה במקדש שני, דכתיב: "יפת אלוהים ליפת וישכן באוהלי שם" - אף על גב דיפת אלוהים ליפת - אין השכינה שורה אלא באוהלי שם.²²

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה לה - בין זקנים לצעירים והתלות באומות העולם

"אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז", (שיר השירים ח ט) - כנגד מי אמר שלמה למקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל, שבשעה שנבנה הבית האחרון לא שרתה בו שכינה, שכך אמד הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה; ואם לאו, לא ישתמשו אלא בבת קול, שנאמר: "וְרַבִּים מִהַפְלְנִים וְהַלְוִיִּם וְרַאשֵׁי הָאֲבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בְּכִים בְּקוֹל גְּדוֹל וְרַבִּים בְּתְרוּעָה בְּשִׁמְחָה לְהָרִים קוֹל" (עזרא ג יב).²³ ואומר: "מי בכס הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבוד הראשון ומה אתם רואים אותו היום ועתה הלא קטן הוא בעיניכם" (חגי ב ג). מפני מה מחצה בוכים ומחצה שמחים? אלא, זקנים שראו בכבוד הבית הזה ששרתה בו שכינה וראו הבית האחרון שלא שרתה בו שכינה היו בוכים. אבל בניהם שלא ראו בכבוד הבית הראשון וראו בבניין של בית האחרון, היו שמחים. לכך נאמר: "ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות... אשר ראו את הבית הראשון... בוכים בקול גדול... ורבים בתרועה בשמחה להרים קול" (עזרא שם).²⁴

חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים". עוד שם על אנשי בית ראשון: "רשעים היו, אלא שתלו ביטחונם בקב"ה". (ראו גם נוסח הירושלמי ביומא א א). אלא שהגמרא שלנו, וכן כל המדרשים שאנו מתמקדים בהם הפעם, מחפשים את חולשת בית שני ביסודותיו, בהתחלתו שלא הייתה מוצקה ואיתנה. הבית אמנם חרב בשל אנשי ירושלים וארץ ישראל שחטאו, אך אנשי בבל ושאר תפוצות ישראל שלא נענו לקריאה ולא באו לחזק את היישוב המתחדש בבית שני, אשמים לא פחות. אשמתם נעוצה ביסודותיו החלשים והרעועים של בית שני.

¹⁹ קוטנו וחוסר תפארתו של בית שני, בהשוואה עם הבית הראשון, הוא ההוכחה שהראשונים עדיפים. ועל כך אפשר להקשות מבניין הורדוס עליו נאמרו דברים רבים בשבח בנייתו (תענית כג ע"א) ותפארת עבודתו (סוכה נא ע"ב), אבל לא נאריך כאן. ובאשר להשוואה הכללית בין ראשונים ואחרונים, ראו דברינו **חדשים גם ישנים** בשבת זו - שיר השירים.

²⁰ ריש לקיש (אשר כנראה לא פסק מחיבתו לנהר הירדן גם אחרי שחזר אל בית המדרש ונשא לאישה את אחותו של ר' יוחנן ונעשה גיסו ובר הפלוגתא שלו, ראו בבא מציעא פד ע"א) נוזף ברבה בר בר חנה (כאשר הלה נותן לו יד ועוזר לו לצאת מרחיצתו בירדן), כמייצג יהדות בבל, על שגולי בבל לא עלו לארץ בהמוניהם בתקופת עזרא (רבה בר בר חנה דווקא עלה מבבל לארץ ישראל, אבל כנראה חזר אח"כ לבל). ראו גם בשיר השירים רבה ח יא שכשהיה ריש לקיש רואה בבליים הנאספים בחבורה בשוק הוא נוזף בהם: "בדרו גרמיכון (התפזרו!), בעלייתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה?!" ושם ר' יוחנן מקנטר גם הוא אותם. סוף דבר, ריש לקיש מותח ביקורת קשה על תחילת תקופת בית שני שבה עם ישראל לא עולה בהמוניו לארץ ובכך קובע מראש את גורלו של בית שני הדתי והמדיני, אך בה בעת הוא משבח את הדורות שלאחר החורבן שעוסקים בתורה וביישוב ארץ ישראל, תחת שיעבוד מלכות, וסבור שהם עדיפים גם על "ימי הזוהר" של בית ראשון. שיטת ר' יוחנן, לעומת זאת, רואה בבית ראשון, בפרט בכך שגלותם הייתה קצרה ותחומה, מודל עדיף, ועם זאת גם הוא מסנגר על בית שני, כפי שנראה להלן.

²¹ היא רוח הקודש או השכינה שהזכרנו כבר לעיל, ראו הערה 14. ראו גם דברינו **בת קול בסניני ובבית המדרש** בחג השבועות.

²² ר' יוחנן מדגיש את העובדה שבית שני שקם בחסדי אומות העולם, המיוצגים ע"י "יפת", אינו "אהלי שם", אינו כבית ראשון שהוקם ע"י צאצאי שם (שלמה). וממילא, אין להאשים כ"כ את בני בבל באי השראת השכינה בבית שני כפי שהייתה בראשון (סניגוריה קצת מפתיעה מראש ישיבת טבריה שידוע בקנאותו להגמוניה של ארץ ישראל בימיו). ריש לקיש יטען לעומתו, מן הסתם, שדא עקא, אילו עלה עם ישראל בהמוניו הייתה התלות באומות העולם קטנה ובהדרגה היה בית שני הופך לאוהלי שם. וכבר הרחבנו בנושא יפיפותו של יפת ואהלי שם בדברינו **בין יפת לאהלי שם** בפרשת נח. ראו גם דברינו **בניין הורדוס** בפרשת תרומה. ריש לקיש מן הסתם לא אהב את שבחי חז"ל על מקדש זה שהיה בעצם המקדש השלישי (הורדוס הרס לחלוטין את הבניין שבנו עולי בבל).

²³ "להרים קול" זו בת קול. אולי במשמעות שונה מהמקובל של מונח זה, בת קול במשמעות של תפילה וזעקה. או שמא כן במשמעות המקובלת של "בת קול" ואזי לפנינו פירוש מיוחד למילים "להרים קול" שבפסוק ושלא ככל הפרשנים על הפסוק, כך או כן, על התקוות הגדולות של ימי תחילת בית שני ראו הפטרת שבת חנוכה ודברינו **בין נרות שלמה ונרות זכריה** בחנוכה.

²⁴ הבנים מייצגים את העולם החדש, הבנוי. הזקנים, וכל מי שמשמר את ההיסטוריה רואה עולם בנוי חדש ונזכר בעולם הבנוי שקדם לו ובחורבן שהיה ביניהם: "שלושה ראו ג' עולמות: נח, ודניאל, ואיוב. נח ראה עולם ביישובו וראהו בחורבנו וחזר וראהו ביישובו. דניאל ראה בנין בית ראשון וראהו חרב וחזר וראהו בנין בבנין בית שני. איוב ראה בנין ביתו וחורבנו וחזר וראהו ביישובו" (מדרש תנחומא פרשת נח סימן ה). נח חושש (יודע?) שהעולם שאחרי המבול שוב לא יחזור לעולם שלפני המבול. וכך גם בית המקדש וכך גם ביתו הפרטי של מי שלקה כאיוב. (והדברים קשורים גם לדורנו שראה עולם בנוי וחרב ובנוי, ראו ספרו של **משה מאיה בשם זה**,

אמר רבי יצחק: מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה? מפני שבנאו כורש מלך פרס שהוא מזרעו של יפת. לפי שאין שכינה שורה במעשי ידיו של יפת. אבל בית הראשון שבנו בני ישראל בניו של שם, שרתה בו שכינה, שנאמר: "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם" (בראשית ט כז), עליהם אמר שלמה ומשבח את כנסת ישראל ואומר: "אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה" (משלי לא יו).²⁵

ספר הכוזרי מאמר ב סימן כד – לא נשמעו לדוד הדופק

אמר החבר: הובשתי מלך כוזר, והעוון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: "רני ושמחי בת ציון" (זכריה ב' יד). כי כבר היה הענין האלהי מזומן לחול כאשר בתחילה, אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה. אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל, רוצים בגלות ובעבודה שלא ייפרדו ממשכנותיהם וענייניהם. ושמה על זה אמר שלמה: "אני ישנה ולבי ער". כינה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב.²⁶

"שראשי נמלא טל", על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם ...²⁷

מדרש תנחומא (בובר) ד פרשת דברים – מעלייה כחומה לחומה שלא לעלות

"הַשְּׁפַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצָבָאוֹת אוֹ בְּאֵלוֹת הַשָּׁדָה אִם תְּעִירוּ וְאִם תְּעוֹרְרוּ אֶת הָאֱהָבָה עַד שְׁתַּחֲפֹץ" (שיר השירים ב' ז), שלש שבועות בשיר השירים למה? אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא ימרדו על המלכויות.²⁸

שבת שלום וחג שמח

מחלקי המים

הוצאת תבונות, אלון שבות, תשס"ב. לעומתם יאמר המדרש שלנו שהייתה אפשרות אחרת ועם ישראל לא יכול אלא להאשים את עצמו: "כך אמד הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה". נראה שהדברים מגיעים הדברים עד ימינו אנו, הבכי והשמחה, התקווה שהפעם זה יהיה אחרת, מול הפסימיות הידועה שלנו.

²⁵ רבי יצחק מצטרף לכאורה לגישת ר' יוחנן, כנגד ריש לקיש, אבל נראה שיותר משהוא בא להגן על יהודי בבל שלא עלו בהמוניהם בשיבת ציון (כשיטת ר' יוחנן), הוא מדגיש את ההבדל בין בית ראשון שנבנה מתוך עצמאות ושלטון ישראל לבית שני שנבנה בחסדי אומות העולם ("כורש ציוה לבנותו ודרישו בנאו", מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ט). עיקרו של מדרש זה הוא בגעגועים לבית ראשון והכרה בחלקיות הגאולה של בית שני. "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות – כשנות שלמה" (איכה רבה ה כא). וכל זאת, אגב דרשה של הפסוק: "רוני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאום ה'" שבנבואת זכריהו לבאי שיבת ציון - הפטרה שלפי הפסיקתא שייכת לשבע פרשיות הנחמה (כי תבוא) ובימינו קוראים אותה גם בחנוכה. ראו דברינו **נרות זכריה** בחנוכה. מרד החשמונאים הפיח תקווה חדשה להחזרת עטרה ליושנה, "לקמת" שני של בית שני ושוב חזרנו לתלות באומות העולם: "קמתי אני, ולא אומות העולם".

²⁶ נוקש משמע דופק קלות כפירוש רש"י בראשית לג יג (פרשת וישלח): "קול דודי דופק - נוקש בדלת". ובפירוש המשנה לרמב"ם מסכת תמיד פרק א משנה ב: "ומלת דפק, מורה על נקישת הדלת בקלות ורפיון אמר קול דודי דופק פתחי לי וכו'". ראו גם פירוש רד"ק ומצודות לשופטים יט כב: "ענין הכאה בנחת על הדלת כמו קול דודי דופק". נראה שלעיתים מספיקה נקישת קלה בדלת והרבה תלוי באוזנו של השומע. יש מי ששמע וקם ועלה, ויש מי שהנקישה לא הייתה מספיק חזקה עבורו, לא הצהרת כורש ולא הצהרת בלפור, לא עליית עזרא ונחמיה ולא והחלטת האו"ם (ראו שוב לעיל "קמתי אני ולא אומות העולם") והוא עוד מצפה לשופרו של משיח. וידועה קריאתו הנואשת של חיים וויצמן בשנות העשרים של המאה שעברה: **עם ישראל איכה**. ראו עוד מאמרו של הרב יוסף דב סולובייצ'יק "קול דודי דופק" שנכתב ונישא לכבוד יום העצמאות השמיני של מדינת ישראל. ראו **הערך בויקיפדיה** והמשך משם.

²⁷ מפרספקטיבה של ר' יהודה הלוי שחלם והתגעגע לארץ ישראל ופייט ושר לה שירים: "לְבִי בְּמִזְרַח וְאֶנְכִי בְּסוֹף מְעָרָב, אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכַל וְאֵיךְ יַעֲרֵב ... אֲלֵהִי, מִשְׁכְּנֹתַיךְ יְדִידוֹת, וְקִרְבָּתְךָ בְּמִרְאָה לֹא בְּחִידוֹת, הִבִּיאֲנִי חֲלוּמֵי מְקַדְשֵׁי אֵל, וְשָׂרְתִי מְלֶאכֶתֶיךָ הַחֲמוּדוֹת", מנקודת מבטו נראה "הפספוס" של בית שני עוון כבד שאין לו הסבר, לא בפני מלך כוזר ולא בפנינו אנו בראי. "הובשתני" הוא אומר ומתוודה שלא קיימנו את ייעודנו בבית שני. אך לא צריך להרחיק לכת עד ספר הכוזרי. אם נחזור לשיר השירים רבה פרשה ה, שרק מקצתה הבאנו, שם נמשכות הדרשות על עליית בית שני שרק מעטים שמעו את הנקישה ועלו ובאו. ושם הוא ממשיך ודורש את הפסוקים: "פִּשְׁטִיתִי אֶת פְּתַנְתִּי אֵיכָכָה אֲלַבְּשָׁנָה ... פִּתַחְתִּי אֲנִי לְדוּדֵי חֶמֶק עֶבֶר וכו'". ובאשר להפצרותיו של עזרא, ראו אגדת יהודי תימן על הקללה שקלל אותם עזרא על שלא עלו, בערך **קללת עזרא** בויקיפדיה.

²⁸ ובמסכת כתובות דף קיא עמוד א הוא בנוסח קצת אחר: "ג' שבועות הללו למה? אחת, שלא יעלו ישראל בחומה; ואחת, שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם; ואחת, שהשביע הקב"ה את העובדי כוכבים שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי". כאן נזכר עניין "חומה", אולי כנגד אי העלייה בחומה שראינו לעיל בביקורת על יהודי בבל שלא עלו לארץ בעליית בית שני, וכן נוספה גם שבועה לאומות העולם שלא ישעבדו את ישראל יותר מדאי. האם מדרשים אלה, שכידוע שמשו בידי מתנגדי הצינות הדתית לנגח אותה ולהצדקת התנגדותם למפעל הצינוני בימינו, משקפים שינוי באורח החשיבה של חכמינו לאחר האכזבה הגדולה מבית שני ואי ראיית קץ הגלות כפי שנקצבה לבית ראשון? לאו דווקא. אך דברים אלה דורשים הסבר נפרד וכבר גלשו הרבה במקום ובזמן ואולי גם יותר מדי לענייני דיומא. ועם שואבי המים הסליחה על כל זאת.